

บทที่ 7

บทย่อ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

การศึกษานิพพานจากวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสภิกขุ ใช้วิธีวิจัยเอกสาร และเสนอรายงานผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ข้อมูลที่ใช้เป็นหลักในการวิจัย คือ วรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสภิกขุ จำนวน 55 เล่ม โดยมีจุดมุ่งหมายในการวิจัย และวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ความมุ่งหมายในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและผลงานวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสภิกขุ
2. เพื่อศึกษา "นิพพาน" ที่ปรากฏในวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสภิกขุ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. วิธีศึกษาและรวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ศึกษาประวัติและผลงานวรรณกรรมของพุทธทาสภิกขุ โดยเน้นศึกษาวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสภิกขุ และศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่ศึกษาจากแหล่งข้อมูล ดังต่อไปนี้

1.1.1 ห้องสมุดวิทยาลัยครูสงขลา จังหวัดสงขลา

1.1.2 สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้

จังหวัดสงขลา

1.1.3 หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

จังหวัดสงขลา

1.1.4 หอเอกสารสถาบันทักษิณคดีศึกษา สถาบันทักษิณคดีศึกษา

จังหวัดสงขลา

1.2 รวบรวมวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณของพุทธทาสภิกขุ

1.3 ศึกษาวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณของพุทธทาสภิกขุ

2. วิธีจัดทำข้อมูล

2.1 ศึกษารวบรวมข้อมูล

2.2 จำแนกและวิเคราะห์ข้อมูลตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการศึกษา

ค้นคว้าด้านเนื้อหาอย่างละเอียด

2.3 เสนอรายงานผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย สรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. พุทธทาสภิกขุ เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งของสังคมไทย มีผลงานทางวรรณกรรมมากมาย ผลงานวรรณกรรมชุดที่เด่นที่สุดและสมบูรณ์ที่สุด คือ วรรณกรรมชุดธรรมโฆษณของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งมีทั้งงานที่แปลมา และงานเขียนของพุทธทาสภิกขุ เอง ปัจจุบัน (พ.ศ.2535) วรรณกรรมชุดธรรมโฆษณของพุทธทาสภิกขุ มีจำนวน 59 เล่ม

2. นิพพาน เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึง และย้ำเน้นอธิบายรายละเอียดมากที่สุดข้อหนึ่ง จากการศึกษาวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณของพุทธทาสภิกขุ จำนวน 55 เล่ม พบการกล่าวถึง หรืออธิบาย "นิพพาน" ทั้ง 55 เล่ม

3. รายละเอียดของนิพพานที่ปรากฏในวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณของพุทธทาสภิกขุ มีดังนี้

3.1 ความเป็นมาและพัฒนาการของนิพพาน อาจแบ่งได้เป็น 3 ยุค คือ ยุคที่ 1 นิพพานของวัตถุ คือ วัตถุหมดความร้อนลง เย็นลง

ยุคที่ 2 นิพพานของสัตว์เดรัจฉาน คือ สัตว์เดรัจฉาน ทมตพิษ

หมดพยศลง

ยุคที่ 3 นิพพานของมนุษย์ คือ มนุษย์หมดกิเลสลง ทมตทุกข์ลง

ในกรณีนิพพานของมนุษย์ อาจแบ่งได้อีกเป็น 3 ยุค คือ

ยุคที่ 1 มนุษย์นิพพาน เพราะได้เสวกามารมณ์

ยุคที่ 2 มนุษย์นิพพาน เพราะได้ฌานสมาธิ

ยุคที่ 3 มนุษย์นิพพาน เพราะหมดกิเลส

3.2 ความหมายของนิพพาน มี 3 ความหมายสัมพันธ์กัน คือ

3.2.1 ความหมายตามรูปศัพท์ นิ แปลว่า "ไม่" "ไปหมด" "หยุด" ซึ่งมีสาระตรงกัน คือ "หมด" วาน แปลว่า เสียบแทง ยอดดำ ฟ้าวัน ร้อยรัด ปกคลุม ครอบงำ เบียดเบียน ร้อน กิเลส ตัณหา อวิชชา อัตตา-อัตตนิยา สังขาร ทุกข์ นิพพานจึงแปลได้หลายอย่าง เช่น หมดเสียบแทง หมดยอดดำ หมดฟ้าวัน หมดร้อยรัด หมดปกคลุม หมดครอบงำ หมดอวิชชา หมดอัตตา-อัตตนิยา หมดสังขาร หมดทุกข์ เป็นต้น

3.2.2 ความหมายตามความเข้าใจของคนทั่วไป หมายถึง "เย็น" หรือ "ดับเย็น" หมายถึง ความเย็นลงของสิ่งที่มีความร้อน เช่น ถ่านไฟ อาหาร สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เย็นหรือดับเย็นลง เรียกว่า นิพพาน

3.2.3 ความหมายตามบัญญัติของพระพุทธศาสนา นิพพาน หมายถึง "เย็น" หรือ "ดับเย็น" เพราะหมดกิเลส

3.3 นิยามของนิพพาน จำแนกได้เป็น 3 ประเภทสัมพันธ์กัน คือ

3.3.1 นิยามที่สัมพันธ์กับ "ความดับ" สรุปได้ว่า นิพพาน คือ "ความดับ" คือ ดับกิเลส ดับทุกข์ ดับกรรม ดับสังสารวัฏฏ์ ดับเบียดเบียน ดับเบญจขันธ์ ดับตัณหา ดับอุปาทาน ดับอัตตา-อัตตนิยา ดับสังขาร ดับสิ่งทั้งปวง

3.3.2 นิยามที่สัมพันธ์กับ "ความว่าง" สรุปได้ว่า นิพพาน คือ "ความว่าง" คือ ว่างจากกิเลส ว่างจากตัณหา ว่างจากอุปาทาน ว่างจากอัตตา-อัตตนิยา ว่างจากวิภวสังสาร ว่างจากทุกข์ ว่างจากสังขาร ว่างจากสิ่งทั้งปวง

3.3.3 นิยามที่สัมพันธ์กับคำอื่น ๆ สรุปได้ว่า นิพพาน คือ "ความอิสระ" คือ อิสระจากภาวะที่ผิดปรกติ อิสระจากอธรรม อิสระจากความทิว อิสระจากสิ่งผูกมัด อิสระจากสัญชาตญาณ

สาระนิยามของนิพพานทั้ง 3 ประการนี้ตรงกัน นิพพาน คือ "เย็น" หรือ "ดับเย็น" คือ เย็น หรือดับเย็นจากเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ทั้งปวง

3.4 ลักษณะของนิพพาน คือ นิพพานเป็นนิโรธธาตุ มีอยู่ตามธรรมชาติ ปราศจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เกิด ไม่ดับ ไม่แก่ชรา อาพาธ ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลาย ไร้ขอบเขต มีอยู่ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เป็นความว่างอย่างยิ่ง เป็นสิ่งที่ประณีตสงบ ระงับยิ่ง เป็นสิ่งที่ดับตัณหา ราคะ อุปาทิ และสังขารทั้งปวง

3.5 ไวยากรณ์ของนิพพาน มีหลายคำที่รวบรวมได้ มี 46 คำ คือ อชระ อนันตะ อนันชะ อนุตตระ อมตะ อมฺสา อรหันต์ อริยะะ อโรคะ อวิหิงสา อสังขตะ อิสระ อุตมะ เขมะ ตถา ทิว ที่ป ทุกขอันตะ นิจจะ นิพพาน นิพฺตติ นิยานิก นิรทุกข์ นิโรธ นิสสรณะ ปฏินิสสัคคะ ปรม ปรมสันติ ปรมัตตะ ปาระ ปริสุทฺธิ เเลณะ โลกุตระ วิวิภฏ วิราคะ วิเวก วิสังขาร วิสุทฺธิ สัจจะ สันตะ สัพพทุกขนิสสรณะ คิวโมกข์ คิวาลัย สุกฺกุตฺตา

3.6 ประเภทของนิพพาน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.6.1 นิพพานชั่วคราว ได้แก่ ตถกนิพพาน (นิพพานประจวบเหมาะ) และวิกขัมภนนิพพาน (นิพพานเพราะการบังคับไว้)

3.6.2 นิพพานจริง (สมุจเจทนิพพาน) ได้แก่ สอุปาทิเสสนิพพาน (นิพพานที่มีอุปาทิเหลือ) และอนุปาทิเสสนิพพาน (นิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลือ)

3.7 ความสำคัญของนิพพาน มีหลายประการ คือ นิพพานเป็นบรมธรรม เป็นสิ่งที่ดีที่ที่มนุษย์ควรจะได้รับ นิพพานเป็นยอดสุดของวิวัฒนาการทั้งหลาย เป็นยอดสุดของวัฒนธรรมและอารยธรรมทั้งปวง นิพพานเป็นหัวใจของศาสนาทั้งปวง เป็นจุดหมาย

ปลายทางของมนุษย์ เป็นจุดหมายปลายทางของพุทธบริษัท เป็นหัวใจแก่นสาร เป็นอานิสงส์ เป็นปริโยสานของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ทำให้คนเต็มคน พุทธบริษัทเป็นพุทธบริษัท นิพพาน เป็นสิ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่น เป็นสิ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนายังอยู่ มีค่า มีประโยชน์ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ดีแล้ว เป็นสิ่งที่ต้องรู้ นิพพานเป็นลัทธิธรรมที่ค่าจุนโลก เป็นศิลปะสูงสุด เป็นสิ่งที่มีค่าและมีประโยชน์สูงสุด

3.8 ประโยชน์ของนิพพาน มีหลายประการ คือ นิพพานเป็นเครื่องดับทุกข์ ดับปัญหาของมนุษย์ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงสุด คือ ดับทุกข์ ดับปัญหาทั้งปวง นิพพานเป็นทรัพย์อันประเสริฐของทุกคน เป็นสิ่งที่ได้มาเปล่า นิพพานเป็นความสุขอย่างยิ่ง

3.9 ความเชื่อเรื่องนิพพาน อาจแยกกล่าวได้เป็น 3 ประเด็น คือ

3.9.1 ความเชื่อเรื่องนิพพานของชาวบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่า นิพพานเป็นเรื่องของชาติหน้า ถึงได้หลังจากการตาย ต้องสร้างสมบารมีมากมาย จึงจะบรรลุได้ เป็นเรื่องยาก ห่างไกล เหลือวิสัยสามัญมนุษย์ ไม่เกี่ยวกับฆราวาส นิพพานเป็นเมืองแก้วสมบูรณ์ด้วยความสุขตามที่ปรารถนา และมีชาวบ้านบางคนบางส่วนเชื่อว่า นิพพานเป็นเรื่องลึกลับ ไม่น่าสนใจ ไร้ประโยชน์ ไม่ควรนำมาสอน

3.9.2 ความเชื่อเรื่องนิพพานของพุทธศาสนิกชน มีลักษณะตรงข้ามกับความเชื่อของชาวบ้าน พุทธศาสนิกชนเชื่อว่า นิพพานไม่เกี่ยวกับความตาย เป็นสิ่งที่บรรลุได้ในชาตินี้ชีวิตนี้ มีอยู่ในชีวิตประจำวัน สัมพันธ์กับทุกชีวิต อยู่ในวิสัยที่ทุกคนจะพบและบรรลุ นิพพานไม่เป็นสวรรค์หรือเมืองแก้วที่สมบูรณ์ด้วยความสุขที่ปรารถนา แต่เป็นความดับเย็นของกิเลส ของอายตนะ ของตัวกู-ของกู ของวิภวสัญญาของกรรม ของทุกข์ นิพพานเป็นอมตะ มีอยู่นิรันดร์ ปรากฏได้ทุกขณะที่กิเลส ทุกข์ หรือวิภวสัญญาดับไป นิพพานเป็นเรื่องสลับซับซ้อน น่าสนใจ มีประโยชน์ ควรนำมาสอน

3.9.3 หลักฐานที่มาของความเชื่อเรื่องนิพพาน มีพระพุทธพจน์หลายแห่ง ยืนยันว่า นิพพานเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับความตาย สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ไม่จำกัดเวลา และทุกคนสามารถบรรลุได้

3.10 วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน จำแนกได้เป็น 3 วิธีสัมพันธ์กัน คือ

3.10.1 การควบคุมอายตนะ หรือควบคุมผัสสะ คือ ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เป็นปกติ เมื่อสัมผัสกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์

3.10.2 การควบคุมกิเลส คือ ไม่เปิดโอกาสให้กิเลสเกิดขึ้น หรือควบคุมจิตไม่ให้เกิดกิเลส ทำให้จิตว่าง คือ ว่างจากกิเลส ว่างจากทุกข์

3.10.3 การอยู่หนึ่ง ๆ ไม่ต้องทำอะไร คือ ปล่อยวาง ไม่รับอารมณ์ต่าง ๆ เข้ามา เมื่อสัมผัสก็สักแต่เพียงสัมผัส ไม่ปรุงแต่งด้วยอำนาจวิชา จนเกิดทุกข์

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษามีข้อนำสังเกตและข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

1. พุทธศาสนิกชนเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งของสังคมไทย มีผลงานทางวรรณกรรมมากมาย พุทธศาสนิกชน และวรรณกรรมของพุทธศาสนิกชน จึงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายและได้รับการยอมรับจากชาวไทยและสังคมไทยคนต่างชาตินั้น

ประวัติและผลงานของวรรณกรรมของพุทธศาสนิกชน ควรจะแพร่หลายในสังคมไทยเพิ่มขึ้น

ผลงานวรรณกรรมของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธศาสนิกชน มีมากมาย แต่เป็นที่รู้จักในหมู่ผู้สนใจ มากกว่าจะเป็นที่รู้จักแพร่หลายและบางเล่มอาจจะยากสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ถ้าได้มีการแนะนำให้เป็นที่ยอมรับกันแพร่หลาย นำผลงานบางเล่มหรือทุกเล่มมาจัดระบบ ทำให้ง่ายขึ้น น่าสนใจขึ้นก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคมไทยอย่างยิ่ง

นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ควรจะได้ศึกษาประวัติ และผลงานวรรณกรรมของพุทธาสภิกขุ ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคมไทย

2. การที่พุทธาสภิกขุ กล่าวถึง และย้ำเน้นอธิบายนิพพานมากกว่าหลักธรรม ข้ออื่น ๆ นอกจากจะแสดงถึงความสำคัญของนิพพานแล้ว การกล่าวถึงและย้ำเน้นอธิบายให้เป็นที่รู้จักเข้าใจกว้างขวางออกไป นับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเฉพาะทางศาสนาที่น่าสนใจ และอาจกล่าวได้ว่า การกล่าวถึงและย้ำเน้นอธิบายนิพพานให้เป็นที่รู้จักเข้าใจกว้างออกไปเป็นมิติใหม่ในสังคมไทย และเป็นจุดเด่นของพุทธาสภิกขุ

3. ผลจากการศึกษานิพพานในประเด็นต่าง ๆ มีข้อที่น่าสนใจ เกิด ดังนี้

3.1 ผลจากการศึกษาพบว่า พุทธาสภิกขุพยายามอธิบายนิพพานในประเด็นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น มีการอธิบายศัพท์ ความหมาย ความเป็นมา ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง มีการวินิจฉัยตีความ มีการอ้างอิงหลักฐานประกอบ ซึ่งทำให้แต่ละประเด็นชัดเจนขึ้น ช่วยให้เราเข้าใจภาพรวมของนิพพานอันเป็นแก่นสารของพระพุทธศาสนาถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น

ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสิ่งใด ๆ เป็นสิ่งจำเป็น เพราะความเชื่อ ความรู้จักตระหนักในคุณค่า การวางท่าที การถือเอาประโยชน์ การอนุรักษ์ พัฒนาสืบต่อสิ่งใด ๆ เป็นผลมาจากความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อสิ่งนั้น ๆ ทั้งสิ้น

หากเรารู้จักเข้าใจนิพพานถูกต้อง เราย่อมเห็นความจำเป็น เห็นประโยชน์คุณค่า รู้จักวางท่าที รู้จักถือเอาประโยชน์ รู้จักอนุรักษ์สืบต่อนิพพาน อันจะเป็นประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมสืบไป

การให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับนิพพานแก่ทุกคน จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

3.2 ผลจากการศึกษาในแต่ละประเด็นมีข้อที่น่าสนใจ เกิด ดังนี้

3.2.1 ความเป็นมา

ความเป็นมาของนิพพาน ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ยุค เป็นสิ่ง

ยืนยันว่า มนุษย์รู้จักสนใจและแสวงหานิพพานมาตลอด อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการของนิพพาน คือ พัฒนาการทางสติปัญญา หรือพัฒนาการทางจิตวิญญาณของมนุษย์

มนุษย์ทุกคนควรจะ ได้รับมรดกทางสติปัญญา หรือทาง จิตวิญญาณ โดยไม่ต้อง ไปเริ่มต้นใหม่

3.2.2 ความหมายของนิพพาน ซึ่งจำแนกได้เป็น 3 ความหมาย คือ ความหมายตามรูปศัพท์ ความหมายตามความเข้าใจของคนทั่วไป และความหมายตาม บัญญัติของพระพุทธศาสนา แต่สาระของทั้ง 3 ความหมายตรงกัน คือ หมายถึง "หมดร้อน" "เย็น" หรือ "ดับเย็น" จากสาระความหมายจะเห็นได้ว่า นิพพานมีได้ในปัจจุบัน แต่การ แปลนิพพานว่า "ดับ" อาจจะทำให้คนเข้าใจไปว่า นิพพาน คือ การตาย แม้จะมีคำอธิบาย ว่า นิพพาน คือ การตายของกิเลส แต่คติความเชื่อก็มีสืบต่อมาว่า กิเลสจะหมด คือ กิเลส จะตาย ก็ต่อเมื่อบรรลุนิพพานในกาลอนาคต

นิพพานซึ่งแปลว่า "ดับ" จึงไปสัมพันธ์กับความตาย การแปลนิพพานว่า "เย็น" น่าจะทำให้คนเข้าใจนิพพาน ได้ง่ายมากกว่า "ดับ"

3.2.3 นิยามของนิพพานมีอยู่มากมาย คำนิยามเหล่านั้นแม้จะใช้ คำแตกต่างกัน แต่สาระก็ตรงกัน คือ เย็นหรือดับเย็น จากเพลงกิเลสหรือเพลงทุกข์ การเข้าใจนิยามของนิพพานจะช่วยให้เราเข้าใจนิพพาน ชัดเจนขึ้น

3.2.4 ลักษณะของนิพพาน อาจสรุปได้ด้วยไวพจน์ของนิพพาน บางคำ คือ วิสังขาร (ปราศจากการปรุงแต่ง) อมตะ (ไม่ตาย) อนันตะ (เป็นอนันต์) นิโรธ (ความดับ)

แม้สรุปได้ด้วยไวพจน์หลายคำแต่สาระจะตรงกัน การเข้าใจลักษณะของนิพพานจะช่วยให้เราเข้าใจนิพพาน เข้าใจสังขาร หรือวัฏฏสงสาร ซึ่งเป็นสิ่งตรงข้ามกับนิพพานมากขึ้น

3.2.5 ไวน์ของนิพพานมีอยู่มากมาย ไวน์เหล่านี้ต่างมุ่งอธิบายสภาพ หรือลักษณะ หรือธรรมชาติ หรือความจริงของนิพพานทั้งสิ้น

การเข้าใจไวน์ของนิพพาน จึงช่วยให้เราเข้าใจลักษณะ หรือธรรมชาติ หรือความจริงของนิพพานเพิ่มขึ้น

3.2.6 ประเภทของนิพพาน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ นิพพานชั่วคราว กับนิพพานจริง ช่วยให้เราสามารถเข้าใจประเภทระดับของนิพพานง่ายขึ้น เข้าใจได้ง่ายว่าทุกคนสามารถได้รับประโยชน์จากนิพพานทั้งสิ้น

การอธิบายสุุปาทีเสสนิพพาน และ อนุปาทีเสสนิพพานว่า ต่างเป็นนิพพานแท้ แต่ต่างระยะเวลาสั้น สุุปาทีเสสนิพพาน คือ นิพพานที่มีสุุปาทีเหลือ คือ ผู้บรรลุยังเสวยเวทนามรณอยู่ ยังไม่ดับสนิท รอระยะเวลาที่จะเป็น อนุปาทีเสสนิพพาน (คือ นิพพานที่ไม่มีสุุปาทีเหลือ) คือ ไม่เสวยเวทนามรณใด ๆ อีก โดยที่ผู้บรรลุยังมีชีวิตอยู่ช่วยให้เราเข้าใจสุุปาทีเสสนิพพาน และอนุปาทีเสสนิพพานง่ายขึ้น ชัดเจนขึ้น เข้าใจนิพพานเห็นประโยชน์ของนิพพานที่มีต่อชีวิตนี้ชาตินี้ง่ายขึ้น แน่ใจได้ว่านิพพานเป็นเรื่องของชาตินี้ มีความมั่นใจในการปฏิบัติ เพื่อบรรลุนิพพานในชาตินี้เพิ่มขึ้น

อนึ่งการอธิบายสุุปาทีเสสนิพพาน และอนุปาทีเสสนิพพานตามนัยดังกล่าว แม้จะแตกต่างไปจากที่เคยอธิบายกันมาว่า สุุปาทีเสสนิพพาน คือ "กิเลสนิพพาน" อนุปาทีเสสนิพพาน คือ "ชั้นตปรีนิพพาน" แต่การอธิบายแนวนั้นก็ไม่แตกต่างไปจากพระพุทธรพจน์ เพราะมีพระพุทธรพจน์อธิบายสุุปาทีเสสนิพพานและอนุปาทีเสสนิพพาน ในลักษณะเช่นนี้ว่า

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุมี 2 อย่าง คือ สุุปาทีเสส นิพพานธาตุ กับ อนุปาทีเสสนิพพานธาตุ สุุปาทีเสสนิพพานธาตุ เป็นไฉน ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ชัณเฑาะฐ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่พึงทำอันได้ทำเสร็จแล้ววางภาระแล้ว มีประโยชน์ของตนอันได้บรรลุแล้ว สิ้นเครื่องผูกพันในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นยังมีอินทรีย์ 5 ดำรงอยู่ เพราะเหตุที่อินทรีย์ 5 ยังไม่หมดสิ้นไป จึงประสบสิ่งที่น่าพอใจบ้าง ไม่น่าพอใจบ้าง เสวยสุขบ้าง ทุกข์

บ้าง ความสิ้นราคา โทสะ โมหะ ของภิกษุ นั้น เรียกว่า อนุปาทิสิ้นนิพพานธาตุ อนุปาทิสิ้นนิพพานธาตุ เป็น โฉน ภิกษุ ในพระธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันต์ฉินาสพ อยู่จนพระมหามจรย์แล้ว มีกิจอันพึงทำได้ทำเสร็จแล้ว วางภาระแล้ว มีประโยชน์ ของตนเองได้บรรลุแล้ว วางภาระแล้ว มีประโยชน์ของผู้อื่นได้บรรลุแล้ว สิ้น เครื่องผูกพัน ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ การเสวยอารมณ์ทั้งปวง ของภิกษุ นั้น ดับสนิทนี้เรียกว่า อนุปาทิสิ้นนิพพานธาตุ...¹

ตามนัยะพระพุทธรพจน์นี้ ผู้บรรลุนิพพานแม้อนุปาทิสิ้น-
นิพพานก็ยังมีชีวิต

3.2.7 ความสำคัญของนิพพาน มีหลายประการ แต่ที่สำคัญที่สุด คือ นิพพานเป็นสาระเป็นแก่นสาร เป็นอันสิงส เป็นปริโยสานของพระพุทธศาสนา การ เรียน การสอน การทำนุบำรุง การส่งเสริม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องไม่ละเลย นิพพานซึ่งเป็นหัวใจ เป็นแก่นสาร ทั้งหมดของพระพุทธศาสนา

3.2.8 ประโยชน์ของนิพพาน คือ การดับทุกข์ การดับทุกข์ อาจ จะเรียกได้หลายอย่าง เช่น ดับกิเลส ดับตัณหา ดับอวิชชา ดับโง่ ดับเบียดเบียน ดับอวดตา ดับสังขาร ดับวุ่นวาย ดับสัญชาติญาณ ดับหิว ดับปัญหา เป็นต้น เมื่อดับทุกข์ได้ก็เป็นสุขอย่าง ยิ่ง เป็นความสุขที่ได้มาเปล่า และมีได้แก่ทุกคน

นิพพานจึงเป็นประโยชน์แก่ทุกคน

3.2.9 หากเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องนิพพานของชาวบ้าน กับ ความเชื่อเรื่องนิพพานของพุทธศาสนิกชน จะเห็นได้ว่ามีลักษณะตรงกันข้าม ตามความเชื่อของ

¹ สุชีพ ปุณฺณานุกาณ. พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน. 2524. หน้า 54.

ของชาวบ้าน นิพพานมีลักษณะเป็นอุดมคติสูงสุดเอื้อม บรรลุได้บางคน ต้องบำเพ็ญบารมี
หลายแสนชาติจึงจะบรรลุ นิพพานเป็นบ้านเมืองที่สมบูรณ์ด้วยความสุข อยู่บนสวรรค์ มีอยู่
เป็นนิรันดร์ ส่วนพุทธทาสภิกขุเชื่อว่า นิพพาน คือ ความดับทุกข์ ไม่เกี่ยวกับความตาย
บรรลุได้ในชาตินี้ ชีวิตนี้ นิพพานมีอยู่ในชีวิตประจำวัน สัมพันธ์กับทุกชีวิต อยู่ในวิสัยทุกคนจะ
พบและบรรลุ

ในกรณีความเชื่อของชาวบ้านมีข้อน่าสังเกตบางประการ

คือ

1) การเชื่อว่านิพพาน เป็นเรื่องของชาติหน้า และ
สามารถบรรลุได้ เฉพาะบางคน ความเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่ขาดเหตุผล เพราะนิพพานเป็น
ผลของการปฏิบัติพรหมจรรย์ เมื่อมีการปฏิบัติพรหมจรรย์ในชาตินี้ ก็ย่อมได้รับผล คือนิพพาน
ในชาตินี้ หากนิพพานเป็นเรื่องของชาติหน้า การปฏิบัติพรหมจรรย์ในชาตินี้ก็ไร้ความหมาย
การปฏิบัติพรหมจรรย์เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถปฏิบัติ
ได้ เมื่อทุกคนสามารถปฏิบัติได้ ทุกคนก็สามารถบรรลุนิพพานได้

มีพระพุทธรูปหลายแห่งยืนยันว่า นิพพานเป็นสิ่งที่
สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ และเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถบรรลุได้ เช่น

...เราขอมกล่าวตั้งนี้ว่า บุรุษผู้เป็นวิญญู ไม่โอ้อวด เป็นคนตรง จงมาเถิดเราจะ
สั่งสอน เราจะแสดงธรรม เมื่อเขาปฏิบัติตามคำสอนก็จักประจักษ์แจ้งด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเอง ซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมที่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวชเป็นอนาคาริก
โดยชอบ ต้องการอันเป็นจุดหมายของพรหมจรรย์ เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้ทีเดียว...¹

¹ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ.

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น จะพึงอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกนั้นก็ไม่ว่าง
จากพระอรหันต์"¹

...ทางนั้นเชื่อว่าทางสายตรง ทิศนั้นเชื่อว่าทิศไม่มีภัย รถนั้นเชื่อว่ารถไร้เสียง
ประกอบด้วยล้อ คือ ธรรม มีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกั้น ธรรมรถนั้นเราบอก
ให้มีสัมมาทิฏฐิ นำหน้าเป็นสารถิ บุคคลใดมียานเช่นนี้ จะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม
เขาย่อมใช้ยานนั้น (ขับไป) ถึงสำนักแห่งนิพพาน...²

พระพุทธรูปทั้ง 3 แห่งนี้ ยืนยันว่าทุกคนที่ประพฤติ
พรหมจรรย์ ปฏิบัติตามอริยมรรค มีองค์ 8 ย่อมบรรลุนิพพานได้

การบรรลุนิพพานจึงไม่จำกัดกาลและบุคคล ผู้ปฏิบัติ
พรหมจรรย์ในชาตินี้ย่อมบรรลุนิพพานในชาตินี้

2) การเชื่อว่านิพพานเป็นเมืองแก้วสมบูรณ์ด้วยความสุข
อยู่บนสวรรค์ และมีอยู่นิรันดร ความเชื่อนี้เกิดจากความไม่เข้าใจภาษา ไม่เข้าใจความ
หมายของคำชัดเจนพอ

ชาวบ้านไม่เข้าใจความหมายของอมตะ ประมะ โลกุต
ตระ ซึ่งเป็นไฉนของนิพพานดีพอ จึงเข้าใจไปว่านิพพานเป็นบ้านเป็นเมืองไป

อมตะ แปลว่า ไม่ตาย นิพพานเป็นอมตะ เป็นสิ่งไม่
ตาย เป็นที่อยู่ของความไม่ตาย เมื่อพูดเป็นเชิงอุปมาก็ใช้ว่า "อมตนคร" นครแห่งความไม่
ตาย ชาวบ้านไม่เข้าใจโวหาร จึงเข้าใจไปในเชิงรูปธรรมว่า นิพพานเป็นเมือง

¹ พุทธทาสภิกขุ. ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม 2. 2519. หน้า
238.

² พระราชสมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ.
2525. หน้า 371-372.

นิพพาน เป็น "ปรม" เป็นสิ่งที่ประเสริฐ เป็นที่อยู่
ของความประเสริฐ เมื่อพูดเป็นโวหารอุปมา ก็ใช้ว่า "เมืองแก้ว กล่าวแล้ว คือ นิพพาน"
ยิ่งย้ำเน้นให้ชาวบ้านเข้าใจว่า นิพพานเป็นเมืองยิ่งขึ้น

นิพพานเป็น "โลกุตตระ" คืออยู่เหนือโลก โลก คือ
ความทุกข์ อยู่เหนือโลก คืออยู่เหนือความทุกข์ คือ ดับทุกข์ หรือหมดทุกข์ แต่ชาวบ้านเข้าใจว่า โลกคือแผ่นดิน เหนือโลกคือสวรรค์ นิพพานจึงอยู่บนสวรรค์

ความเชื่อกับความเข้าใจจึงสัมพันธ์กัน จะแก้ความ
เชื่อต้องแก้ความเข้าใจด้วยเสมอไป

แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อเรื่องนิพพานทั้ง 2 ประการ
คือความเชื่อของชาวบ้าน และความเชื่อของพุทธศาสนิกชนต่างมีอิทธิพลต่อสังคมไทย
มีอิทธิพลต่อความเจริญความเสื่อมของพระพุทธศาสนา ซึ่งส่งผลต่อความเจริญความเสื่อมของ
สังคมไทยจึงควรจะสนใจศึกษาว่า ความเชื่อใดมีประโยชน์ต่อชีวิต สังคม และสอดคล้องกับ
หลักพุทธธรรม ความเชื่อใดที่ควรจะอนุรักษ์สืบต่อ ความเชื่อใดควรจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะ
กับยุคสมัย เพื่อสามารถรับใช้และพัฒนาชีวิตและสังคมสืบไป

3.2.10 วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน แม้จะจำแนกเป็น 3 วิธี แต่
สาระจะตรงกัน หลักในการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานที่ครอบคลุมหลักอื่น ๆ คือ การควบคุม
อายตนะให้เป็นปกติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา ซึ่งขยายออกเป็นทางสายกลาง หรือ
มัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมีองค์ 8 ขณะที่มีการควบคุมอายตนะ หรือสำรวจอินทรีย์ คือ
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ขณะนั้นไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) หรืออริยมรรคมีองค์ 8
(สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมา
สติ สัมมาสมาธิ) จะเกิดขึ้นพร้อม จึงกล่าวได้ว่า การควบคุมอายตนะ คือ การปฏิบัติ
ไตรสิกขา คือ การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 คือ การปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1. หลักธรรมในพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสภิกขุ ยังมีอีกมากมาย หากได้ศึกษาวิจัยก็จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก เช่น พระรัตนตรัย ไตรสิกขา ปฏิจจสมุปบาท อธิธัมม 4 ขราวาสธรรม 4 โพชฌงค์ 7 เป็นต้น
2. ควรวิจัยเปรียบเทียบนิพพานที่ปรากฏในวรรณกรรมชุดธรรมโฆษณ์ของพุทธทาสภิกขุ กับนิพพานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
3. ควรวิจัย นิพพาน จากงานเขียนของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาคนอื่น ๆ เช่น จากงานเขียนของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญาันทะภิกขุ) หรือจากงานเขียนของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เป็นต้น
4. ควรวิจัย นิพพานในบางประเด็นให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น วิจัยความเชื่อเรื่องนิพพานให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น วิจัยวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น
5. ในฐานะที่พุทธทาสภิกขุ เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา มีผลงานทางวรรณกรรมมากมาย พุทธทาสภิกขุและผลงานของพุทธทาสภิกขุ จึงเป็นที่ร่ำยากรมนุชย์และทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีค่ายิ่งของสังคมไทย จึงควรศึกษาวิจัยชีวิตและผลงานของพุทธทาสภิกขุ ในแง่อื่น ๆ ให้กว้างขวางลึกซึ้งออกไป เช่น วิจัยคุณลักษณะของพุทธทาสภิกขุ วิจัยกลวิธีถ่ายทอดพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ วิจัยกลวิธีการใช้ภาษาของพุทธทาสภิกขุ วิจัยอิทธิพลของพุทธทาสภิกขุที่มีต่อสังคมไทย วิจัยภาษาคนภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น ประเด็นเหล่านี้ หากมีการวิจัยก็จะเกิดประโยชน์แก่สังคมไทยอย่างยิ่ง